

5. Konu: Sosyal Devlet ve Sosyal Refah: Türkiye

SHB 232 Sosyal Refah Sistemleri ve Sosyal Politika

Öğr. Gör. Dr. Ezgi ARSLAN ÖZDEMİR

Niceliksel ve Niteliksel Anlamda Sınırlı Kalan Ücretliler

- Türkiye'de geç endüstrileşme, sermaye yetersizliği ve devletin bu süreçteki baskın rolü, emekçi kesim üzerinde belirleyici olmuştur. İşçileşme süreci hem geç başlamış hem de niceliksel olarak yavaş gelişmiştir. Ayrıca, sınıf bilincinin gelişmesi açısından da yetersiz koşullarla karşılaşmıştır.
- İstihdam Yapısındaki Yetersizlikler: 1960 yılında 13 milyon civarında olan toplam istihdam, 1990 başlarında 19 milyona çıkmıştır. Bu istihdamın yaklaşık yarısı (%44,58) hâlâ tarım sektöründe yer almaktadır.
- Küçük işletme ağırlıklı yapı nedeniyle kendi hesabına çalışanların sayısı oldukça fazladır. 1990'lara gelindiğinde 7,6 milyon ücretli çalışana karşılık, 10,5 milyon ücretsiz aile işçisi ve kendi hesabına çalışan bulunmaktadır. Bu veriler, Türkiye'nin 1990'larda bile bir "endüstri toplumu" olma özelliklerinden uzak olduğunu göstermektedir. 2000'li yıllarda ücretli çalışan sayısı 11-12 milyona ulaşsa da, ücretsiz aile işçileri ve kendi hesabına çalışanların toplamı hâlâ bu sayıya yakındır.

Sendikalaşma ve Sınıf Bilinci Sorunu

- Sendikalaşma ancak çok partili yaşama geçişten sonra serbest bırakılmıştır. Kamu sektöründeki büyük işletmelerde örgütlenme imknı doğmuşsa da, buradaki işçi-devlet ilişkisi sınıf bilincinin gelişmesini olumsuz etkilemiştir. Özel sektör ise küçük işletme yapısı ve sendikalaşmaya karşı tutumuyla örgütlenmenin önünde engel teşkil etmiştir.

1961 Anayasası ve "Yukarıdan Aşağıya" Haklar

- 1961 Anayasası, Türkiye'de sosyal devlet ve demokratik hukuk devleti açısından bir "ilk" niteliği taşımaktadır. Ancak bu dönemde de bazı kısıtlamalar varlığını sürdürmüştür:
- Mücadelesiz Kazanılan Haklar: Batı'da sosyal haklar işçi sınıfının mücadelesiyle kazanılmışken, Türkiye'de bu haklar "mücadeleye gerek olmaksızın" yasa ile (yukarıdan aşağıya) getirilmiştir.
- Amerikan Modeli Sendikacılık: Sınıf sendikacılığı yerine, siyasetle (ideolojik anlamda) ilgilenmeyen "toplu pazarlık sendikacılığı" teşvik edilmiştir.
- Örgütsel Zaaflar: Kamu sektöründe yoğunlaşan sendikacılık, sınıfsal bir hareketten ziyade bir "örgütlenme öyküsüne" dönüşmüştür.

1980 Sonrası Dönem ve Sosyo- Ekonomik Gerileme

- 1980 askeri darbesi bu süreci durdurmuş ve sonrasında küresel piyasaya uyum baskısı altında emekçi kesimleri daha da gerileten koşullar ortaya çıkmıştır.
- Çatışma Ekseninin Kayması: Günümüzde modernleşme, laiklik, din ve etnik kimlik temelli çatışmalar öne çıkarken, sosyo-ekonomik çatışmalar gündemden düşmüştür.
- Emegın Durumu: İşsizlik, düşük ücretler, güvencesiz işler ve sendikasılaştırma gibi alanlarda ciddi bir kötüleşme yaşanmaktadır.
- Neoliberal Etki: Küreselleşme ve neoliberal politikalar doğrultusunda sosyo-ekonomik sorunlar geri plana atılmış, bu da emekçi kesimlerin güç dengesindeki pozisyonunu zayıflatmıştır.

Sosyal Güvenlik Sisteminin Tek Çatıda Toplanması (2008 Reformu)

- Metne göre, Türkiye'de sosyal güvenliğin kurumsal yapısı uzun yıllar boyunca parçalı bir seyir izlemiştir (SSK, Emekli Sandığı, Bağ-Kur). 2008 yılında yürürlüğe giren **5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu** ile bu kurumlar Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) çatısı altında birleştirilmiştir.
- **Temel Amaç:** Farklı kurumlar arasındaki norm ve standart birliğini sağlamak, aktüeryal dengesizliği (gelir-gider farkı) gidermek ve sistemin mali sürdürülebilirliğini artırmaktır.
- **Genel Sağlık Sigortası (GSS):** 2008 reformunun en önemli ayağıdır. Tüm vatandaşların kapsam içine alınması ve sağlık hizmetlerine erişimin standartlaştırılması hedeflenmiştir.

Norm ve Standart Birliği Sağlanırken Yaşanan Değişimler

- Reformla birlikte emeklilik koşullarında önemli değişiklikler yapılmıştır:
- Emeklilik Yaşı: Emeklilik yaşı kademeli olarak yükseltilmiştir (kadınlarda 58, erkeklerde 60 ve ilerleyen yıllarda 65).
- Prim Gün Sayısı: Emekli olabilmek için gerekli olan prim ödeme gün sayısı artırılmıştır.
- Aylık Bağlama Oranları: bu reformun aylık bağlama oranlarında bir düşüşe yol açtığı ve bunun gelecekte emekli olacak ücretlilerin alım gücünü olumsuz etkileyebileceği vurgulanmaktadır.

Reformun Arkasındaki Ekonomik Nedenler

- Bu reform Batı'daki gibi "hak temelli" bir gelişimden ziyade, büyük ölçüde mali ve ekonomik zorunluluklarla yapıldığını belirtir:
- Bütçe Açıkları: Sosyal güvenlik sisteminin bütçe üzerinde yarattığı büyük açıkların kapatılması temel motivasyon olmuştur.
- IMF ve Dünya Bankası Etkisi: 1980 sonrası küreselleşme ve neoliberal politikalar çerçevesinde, uluslararası kuruluşların sosyal harcamaları kısıtlama baskısı bu reformların içeriğini şekillendirmiştir.

Kayıt Dışı Ekonomi ve Reformun Sınırları

- Reformun başarısının önündeki en büyük engellerden biri olarak kayıt dışı istihdam gösterilmektedir:
- Türkiye'de istihdamın önemli bir bölümünün (metne göre yaklaşık %30-40 bandında) kayıt dışı olması, prim gelirlerinin düşük kalmasına ve sistemin kendi kendini finanse edememesine yol açmaktadır.
- Vergi yükünün doğrudan vergiler yerine dolaylı vergiler (KDV, ÖTV) üzerinden toplanması, sosyal güvenlik sisteminin finansmanında adaletsiz bir yapı oluşturmaktadır.

Sosyal Devletten "Piyasa" Odaklı Sisteme Geçiş

- Bu reformlarla birlikte devlet "herkese eşit ve ücretsiz sosyal güvenlik" sağlama rolünden, bireylerin kendi geleceklerini piyasa mekanizmalarıyla (Özel Emeklilik Sistemleri - BES gibi) güvence altına aldığı bir yapıya doğru kaymıştır. Bu durum, Türkiye'nin "Sosyal Devlet" niteliğinin zayıflaması ve sosyal güvenliğin bir "hak" olmaktan çıkıp bir "pazar" haline gelmesi olarak eleştirilmektedir.

Türkiye'de Vergi Adaletsizliği ve Kayıt Dışı Ekonomi

- Türkiye'de devletin sosyal niteliğini kısıtlayan en temel faktörlerden biri, vergi toplama kapasitesindeki yetersizlik ve vergi yükünün dağılımındaki adaletsizliktir.
- Vergi Gelirlerinin Düşüklüğü: Türkiye'de vergi gelirlerinin GSMH içindeki payı oldukça düşüktür; Gelir, servet vb. üzerindeki cari vergilerin payı %24.
- Dolaylı Vergilerin Egemenliği: Vergi gelirlerindeki yetersiz artışın büyük bölümü Katma Değer Vergisi (KDV) ve Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) gibi dolaylı vergilerden sağlanmaktadır. Bu vergilerin toplam vergi geliri içindeki payı %70'lere ulaşmaktadır.
- Ücretliler Üzerindeki Yük: Gelir vergisinin payı sürekli azalırken, mevcut gelir vergisinin yarısından fazlasını ücretlilerden kesilen vergiler oluşturmaktadır. Bu durum, gelirin değil tüketimin vergilendiği ciddi bir vergi adaletsizliğini yansıtmaktadır.
- Kayıt Dışı Ekonomi: Türkiye'de büyük bir kayıtsız ekonominin varlığı, vergi idaresinin bilgisi dışında çalışan çok sayıda meslek grubu ve sektör nedeniyle kaynak yetersizliğine yol açmaktadır. Yapılan incelemeler; yabancılara mülk satışında %89,8, sigorta acentelerinde %82,2 ve serbest bölgelerde %86 gibi çok yüksek oranlarda vergi kaçağı tespit etmiştir.

KODLAR				AÇIKLAMA	(TL)		
I	II	III	IV		2022 YILI BÜTÇE GELİRİ	2023 YILI BÜTÇE GELİRİ	2024 YILI BÜTÇE GELİRİ
01				Vergi Gelirleri	1.430.041.337.000	1.650.363.931.000	1.881.392.157.000
	1			Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	445.716.568.000	515.241.245.000	587.087.501.000
		1		Gelir Vergisi	262.646.037.000	301.814.680.000	340.698.909.000
			01	Beyana Dayanan Gelir Vergisi	15.676.672.000	17.196.700.000	19.102.984.000
			02	Basit Usulde Gelir Vergisi	60.977.000	13.271.000	4.422.000
			03	Gelir Vergisi Tevkifatı	241.821.935.000	278.767.375.000	314.975.626.000
			04	Gelir Geçici Vergisi	5.086.453.000	5.837.334.000	6.615.877.000
		2		Kurumlar Vergisi	183.070.531.000	213.426.565.000	246.388.592.000
			01	Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	9.993.134.000	10.944.871.000	11.344.427.000
			02	Kurumlar Vergisi Tevkifatı	739.123.000	813.158.000	907.688.000
			03	Kurumlar Geçici Vergisi	172.338.274.000	201.668.536.000	234.136.477.000
	2			Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	27.031.103.000	32.334.021.000	37.311.580.000
		1		Veraset ve İntikal Vergisi	2.372.904.000	2.720.873.000	3.062.599.000
			01	Veraset ve İntikal Vergisi	2.372.904.000	2.720.873.000	3.062.599.000
		2		Motorlu Taşıtlar Vergisi	24.628.121.000	29.580.279.000	34.213.234.000
			01	Motorlu Taşıtlar Vergisi	24.628.121.000	29.580.279.000	34.213.234.000
		9		Mülkiyet Üzerinden Alınan Diğer Vergiler	30.078.000	32.869.000	35.747.000
			01	Değerli Konut Vergisi	30.078.000	32.869.000	35.747.000
	3			Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri	547.973.315.000	633.086.667.000	722.660.317.000
		1		Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	276.132.518.000	327.497.009.000	377.782.550.000
			01	Beyana Dayanan KDV	267.742.773.000	317.547.737.000	366.203.208.000
			02	Tevkif Suretiyle Kesilen KDV	8.389.745.000	9.949.272.000	11.579.342.000

Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

- Ekonomik krizler ve uygulanan politikalar, toplumsal refahı olumsuz etkileyerek gelir adaletsizliğini derinleştirmiştir.
- Enflasyon ve Reel Ücretler: 1980 sonrasında ihracatı artırmak ve iç talebi kısmak amacıyla reel ücretler düşürülmüş, yüksek enflasyonlu yıllarla birlikte gelir dağılımındaki eşitsizlik daha da büyümüştür.
- Yoksulluk Sarmalı: Yetersiz endüstrileşme, işsizlik ve borç sarmalı gibi temel sorunlar; kentlerdeki açık işsizliğin büyümesine ve sosyal bütünleşmeyi zayıflatan bir yoksulluk yapısına neden olmuştur.
- Sosyal Harcamaların Yetersizliği: Devlet bütçesinin yaklaşık yarısının faiz ödemelerine ayrıldığı dönemler yaşanmış, bütçe açıkları nedeniyle en başta eğitim ve sağlık gibi sosyal harcamalar kısıtlanmıştır.

Sosyal Devletin "Vaatler Devleti" Niteliği

- Türkiye gibi gelişmekte olan ÷lkelerde sosyal devlet anlayışı, Batı'daki gibi kurumsallaşmış bir yapıdan ziyade farklı bir karakter sergilemektedir.
- Pop÷list Politikalar: Uzun vadeli ve sosyal adaleti hedefleyen politikalar yerine, kısa vadeli ve "pop÷list" nitelikteki harcamalar ağırlık kazanmaktadır.
- Vaatler Devleti: Bu ÷lkelerde sosyal devlet ilkesi anayasal olarak kabul edilse de, ekonomik ve toplumsal güçlerin zayıflığı nedeniyle uygulama yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle Türkiye gibi ÷lkeler "vaatler devleti" veya "kurumsallaşmış vaatler ÷lkesi" olarak nitelendirilmektedir.
- Geri Adımlar: Küreselleşme ve neoliberal politikaların etkisiyle, günümüzde bu vaatlerden bile geri adımlar atıldığı gör÷lmektedir.

Kaynaklar

- Koray, M. (2012). Sosyal Politika. İmge Kitabevi
- Şahin Taşğın, N. (2017). Yoksulluk İnsan Hakları ve Sosyal Hizmetler. Nika Yayınevi.